

Ἡ ἀκόλουθος περίληψις εἶναι βραχεία τις ἀνακοίνωσις ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ ἐν Κορίνθῳ Συνέδριον «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ Κόρινθος» (23-26 Σεπτεμβρίου 2007)— ἐν ὑπέροχον Συνέδριον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἐπισκόπου καὶ Δημάρχου τῆς Κορίνθου καὶ ὀργανωθὲν ὑπὸ μελῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Κατ' οἶκον Ἐκκλησία ἐν Κορίνθῳ;

Ἔρευνα εἰς τὴν δομὴν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου

Chrys C. Caragounis

Εἰσαγωγή

Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις ἀποτελεῖ μερικὴν περίληψιν ἐκτενεστέρας μελέτης (50 σελ.) γραφείσης διὰ τὸ παρὸν συνέδριον. Σκοπὸς τῆς μελέτης μου ἦτο νὰ ἐρευνήσω τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν δομὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη της.

Ἡ ὄθησις ἐδόθη ὑπὸ τῆς προσφάτου κοινωνιολογικῆς ἀναπαραστάσεως τῆς Κορίνθου. Ἡ ἐν λόγῳ ἀναπαράστασις - μετὰ παραλλαγῶν - διδάσκει ὅτι ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῆς Κορίνθου ἀπετελεῖτο ἐκ μικρᾶς ομάδος πιστῶν - κατ' οἶκον ἐκκλησίαν - ἥτις συνήρχετο διὰ τὴν τέλεσιν λατρείας καὶ Εὐχαριστίας ἐν τῇ οἰκίᾳ πλουσίου τινος μέλους. Ἡ Ἐκκλησία ἀντανέκλα τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν τῆς Ῥώμης καθὼς καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν θεσμὸν τοῦ patronus - cliens. Ὡς ἐκ τούτου, τὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν κοινωνικαὶ

διενέξεις, αίτινες είχαν την αίτιαν των εν τῇ μεροληψία τοῦ Πατρῶνου εἰς βάρος τῶν πτωχῶν μελῶν.

Μολονότι ἡ ἀνωτέρω ἀναπαράστασις κάμει χρῆσιν ἀρχαιολογικῶν καὶ φιλολογικῶν δεδομένων, ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτῆς φαίνεται νὰ συνίσταται εἰς τρεῖς ὑποθέσεις, αίτινες εἶναι ἀπόρροιαί τῆς κοινωνιολογικῆς προσεγγίσεως, ἥτοι· (α) ἡ Κόρινθος ἦτο ῥωμαϊκὴ, οὐχὶ ἐλληνικὴ πόλις, (β) ἡ κοινωνιολογικὴ διάρθρωσις τῆς Κορίνθου ἦτο ἀντανάκλασις ἐκείνης τῆς Ῥώμης, καὶ (γ) ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἦτο ἐξηρητημένη ἀπὸ Χριστιανὸν πατρῶνον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ θεσμοῦ.

Ὁ χρόνος εἰς τὴν διάθεσιν μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει παρὰ μίαν σύντομον ἀναφορᾶν εἰς τὰς τρεῖς ὑποθέσεις, χωρὶς ὅμως τὴν τεκμηρίωσιν τῆς ἐκτενεστέρας μελέτης.

1. Οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου καὶ ὁ ὑποτιθέμενος Ῥωμαϊσμός της

Ἐκκινούμενοι ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Κόρινθος, ἔχοντας διατελέσει σχεδὸν ἐρεῖπιον ἐπὶ 102 ἔτη, ἐπανεκτίσθη διατάγματι Ἰουλίου Καίσαρος τῷ ἔτει τοῦ θανάτου του (44 π.Χ.) ὡς ῥωμαϊκὴ ἀποικία, πολλοὶ ἐρευνηταὶ θεωροῦν τὴν πόλιν ἣν ἐπεσκέφθη ὁ ἀπ. Παῦλος ὡς «ῥωμαϊκὴν Κόρινθον» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «ἐλληνικὴν Κόρινθον» τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, ἢ οἵανδήποτε ἄλλην ἐλληνίδα πόλιν τῆς ἐποχῆς. Ἡ περιγραφή τοῦ Στράβωνος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς οἰκιστὰς τῆς Κορίνθου ὡς ἀπελευθέρους («ἐποίκους τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ

γένους πλείστους») κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τοὺς οἰκιστὰς τῆς Καρθαγένης, οἵτινες ἦσαν κυρίως Ῥωμαῖοι («ἐποίκουσ Ῥωμαίων τοὺς προαιρουμένους καὶ τῶν στρατιωτῶν τινας»), δὲν ἔτυχεν τῆς δεούσης προσοχῆς, ὅπερ συνέβαλεν εἰς τὸ νὰ τεθῆ ἀνιστόρητον θεμέλιον. Ὅμως τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, αἱ ἰσχύουσαι παραδόσεις καὶ ἡ γλῶσσα μαρτυροῦν ἀδιστακτῶς ὅτι ἡ Κόρινθος ἦτο ἐλληνικὴ πόλις, οὐχὶ Ῥωμαϊκὴ. Βεβαίως, ἐφ' ὅσον ἡ Κόρινθος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἀπετέλει τμῆμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ χαρακτήρ της, ὅμως, ἦτο ἐλληνικός· παραδόσεις, παιδεία, ἀθλητισμός, πολιτισμικαί, θρησκευτικαί, καὶ φιλοσοφικαὶ δραστηριότητες ἦσαν καθαρῶς ἐλληνικαί. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς:

1. *Μνημεῖα*. Τὰ κύρια καὶ καίρια οἰκοδομήματα ὅπως ὁ ἀρχαῖκός ναός, ἡ Πειρήνη, αἱ στοαί, τὸ θέατρον, οἱ ναοὶ τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἄλλα πλεῖστα εἶχον κτισθεῖ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐπανακαινισθῆ ἢ ἀποκατασταθῆ ἐπὶ Ῥωμαϊκῆς κατοχῆς.

2. *Παραδόσεις*. Ἐκαστον τῶν μνημείων ἦτο φορεὺς ἀρχαίων παραδόσεων ἀρρήκτως συνδεδεμένων μετὰ τοῦ πολιτισμικοῦ συναισθήματος τοῦ λαοῦ τῆς Κορίνθου ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀπ. Παύλου.

3. *Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα*. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Κορίνθου, 128 εἶναι λατινικαί, 29 ἐλληνικαί, καὶ τρεῖς ἐλληνολατινικαὶ ἔχει χρησιμοποιηθῆ ὡς ἀπόδειξις ὅτι ἡ Κόρινθος ἦτο Ῥωμαϊκὴ. Τοιούτου εἴδους ἀριθμοὶ, ὅμως, οὐδὲν ἀποδεικνύουν. Καθ' ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐν τῷ δημοσίῳ κέντρῳ τῆς Κορίνθου καί, ἐπὶ πλέον, ἀναφέρονται εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν διοίκησιν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ

άνώνυμον πλῆθος τῆς πόλεως, ἦτο φυσικώτατον νὰ εἶναι γεγραμμένοι λατινιστί. Οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι, ἀσχολούμενοι καθημερινῶς μὲ τὰ καταστήματά των, τὴν γεωργίαν, καὶ ἄλλας βιοτεχνίας δὲν ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ χαράξουν ἐπὶ λίθου καὶ μαρμάρου τὰ ἀσήμαντα ἐπιτεύγματα των. Ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Κορινθίων ἦτο ἡ ἐλληνικὴ συνάγεται μεταξὺ ἄλλων ἐκ τῶν ἐξῆς:

α. Ἐφ' ὅσον ἡ Κόρινθος ᾤκειτο κυρίως ὑπὸ Ἑλλήνων, ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμοποιῶσιν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν.

β. Ὅτι ἡ λατινικὴ ἠύρισκετο εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἔναντι τῆς ἐλληνικῆς μαρτυρεῖται ὑπὸ λατίνων συγγραφέων ὅπως οἱ Κικέρων καὶ Σουητώνιος. Δὲν ὑπῆρχεν, λοιπόν, κίνητρον διὰ τοὺς Κορινθίους νὰ προτιμήσωσιν τὴν λατινικὴν πρὸ τῆς ἐλληνικῆς.

γ. Ἡ ἐν γένει στάσις τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῆς λατινικῆς διαφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐνῶ τὸν καιρὸν τοῦτον ἡ ἐλληνικὴ γραμματεία μετεφράζετο ἢ ἀντιγράφετο συλλήβδην ὑπὸ λατίνων συγγραφέων, οἱ Ἕλληνες, ἀπ' ἐναντίας, ἀπηξίωον νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς λατίνους συγγραφεῖς.

δ. Οὐδεὶς Ῥωμαῖος, ὅστις ἠγνόει τὴν ἐλληνικὴν, ἠδύνατο νὰ θεωρῆται μεμορφωμένος. Πᾶντες οἱ ἠγέται (οἱ ἀδ. Σκίπιοι, ὁ Ἀντώνιος, ὁ Καῖσαρ κ.ἄ.), εἶχον μαθητεύσει εἰς τὰς σχολὰς ἐλλήνων ῥητοροδιδασκάλων. Ἀναμφιβόλως, καὶ ὀρισμένοι Ἕλληνες εἶχον συμφέρον νὰ μάθωσιν τὴν λατινικὴν - ἀλλὰ ὀλόκληρος πόλις ἐν Ἑλλάδι;

ε. Πόσον ἐπισφαλῆς ἦτο ἡ θέσις τῆς λατινικῆς ἐν Κορίνθῳ διαφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὀλίγας δεκαετίας ἀπὸ τῶν ἡμερῶν

τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἡ λατινικὴ ἤρχισεν νὰ ἐξαφανίζηται καὶ ἀπὸ τὴν διοίκησιν.

στ. Τέλος, ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει τὰς ἐπιστολάς του εἰς τὴν ἑλληνικὴν, οὐχὶ λατινικὴν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου, τινὲς τῶν ὁποίων εἶχον ἀσπασθῆ τὸν Χριστιανισμόν, εἶχον τὴν ἑλληνικὴν ὡς μητρικὴν γλῶσσα.

Αἱ ἀποδείξεις διὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Κορίνθου εἶναι τόσον πειστικαὶ, ὥστε ὁ ὑποτιθέμενος «Ῥωμαϊσμός» τῆς Κορίνθου, θὰ ἠμποροῦσε ἴσως νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἓν «Ῥωμαϊκὸν φάντασμα».

2. Ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις τῆς Κορίνθου

Ἐδῶ, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν μᾶς ἀνάγει εἰς τὸν 19ον αἰῶνα, ὅταν ἐδέχθη ἰσχυρὰς ὠθήσεις ἐκ μέρους τοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ καὶ μαρξιστικῶν θεωριῶν. Εἰς τῶν πρώτων ἐρευνητῶν, ὅστις ἐφήρμοσεν κοινωνιολογικὴν διάρθρωσιν, ἦτο ὁ A. Deissmann. Ἀπὸ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1970 ἔχει σημειωθῆ εὐρὺ κοινωνιολογικὸν ἐνδιαφέρον (Judge, Malherbe, Grant, Meeks, Theissen, Esler, Horrell, Meggitt, Friesen, κ. ἄλ.). Ὅρισμένοι ἐξ αὐτῶν ἐθεώρουν ὅτι ὁ Deissmann ἀντιπροσώπευεν τὴν λεγομένην «παλαιὰν ὁμογνωμίαν», δηλαδή, ὅτι αἱ παύλεια ἐκκλησίαι ἀπηρτίζοντο ἐκ τῶν πτωχῶν καὶ περιθωριοποιημένων κατοίκων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λεγομένην «νέα ὁμογνωμίαν», ἣτις θεωρεῖ ὅτι οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ ἀνήκον εἰς πᾶσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἐκτὸς τῆς

άνωτάτης, καὶ ὅτι αἱ διαμάχαι τῶν Κορινθίων πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς κοινωνικαὶ ἐντάσεις. Ὁ Friesen, ὅμως, ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Deissmann ἔχει παρεξηγηθῆ· ἡ θέσις του ἦτο ἀναμφιβόλως ὁμοία τῇ θέσει τῆς «νέας ὁμογνωμίας».

Εἰς τὴν ἀνάλυσίν της, ἡ κοινωνιολογικὴ προσέγγισις ἐφαρμόζει διάφορα πρότυπα καὶ κριτήρια. Οὕτω, λόγου χάριν, πρὸς διαλεύκανσιν τῆς ἐλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, ἔχει χρησιμοποιήσει πρότυπα τῆς Φλωρεντίας τοῦ 13ου αἰῶνος καθὼς καὶ ὀπισθοδρομικῶν φυλῶν τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ ἄστοχαι αὗται συγκρίσεις ὅπωςδῆποτε δεικνύουν ἔλλειψιν ἱστορικῆς ἀντιλήψεως καὶ εὐαισθησίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ κριτήρια, δύο τῶν σπουδαιοτάτων εἶναι· «ἀσυμφωνία κοινωνικῆς θέσεως» (dissonance of status) καὶ «κοινωνικὴ παρέκλισις» (social deviance). Τὸ πρῶτον κριτήριον προϋποθέτει ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατετάσσετο κατὰ γλῶσσαν καὶ καταγωγὴν, κοινωνικὴν τάξιν, πλοῦτον, ἐπάγγελμα, ἡλικίαν, φύλον καὶ ἐάν τις ἦτο ἐλεύθερος ἢ δοῦλος. Τὸ δυσεύχρηστον τοιούτων κριτηρίων πιστοποιεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἐνῶ ὀρισμένα ἐξ αὐτῶν θὰ κατετάσσον τινὰ εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν, ἄλλα θὰ τὸν ἀπέκλειον. Τὸ δεύτερον κύριον κριτήριον - τῆς κοινωνικῆς παρεκλίσεως - ὑπονοεῖ ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη Χριστιανοὶ ἔχαιρον ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, θὰ ἠμποροῦσαν κάλλιστα «νὰ λάβωσιν τὴν σφραγίδα μιᾶς κοινωνικῶς παρεκκλινοῦσης μειοψηφίας» (be stamped ... [as] a socially deviant minority). Πόσον ἀμφίβολος εἶναι ἡ ἀξία τοιούτων κριτηρίων συνάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς παραδειγμάτων· βασιλεὺς τις ἀρχαίας καὶ διακεκριμένης οἰκογενείας, ὅστις ἠττήθη ὑπὸ ῥωμαίου στρατηγοῦ

χαμηλῆς καταγωγῆς καὶ ἀλυσόδετος ἐκόσμησεν τὸν θρίαμβον τοῦ τελευταίου, θὰ ἐθεωρεῖτο κατώτερος τοῦ νικητοῦ του. Καὶ Ἑλλην εὐγενικοτέρας καταγωγῆς, ὑπερεχούσης μορφώσεως, καὶ πλέον ἐκλεπτυσμένου πολιτισμοῦ θὰ ἐθεωρεῖτο κατώτερος τοῦ ῥωμαίου, ἀπλῶς ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος εἶχε κερδήσει τὴν μάχην. Ἐδῶ γίνεται σαφές ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ἀνάλυσιν, κατὰ τὰ ἰσχύοντα κριτήρια, ὅστις δὲν εἶναι ῥωμαῖος πλούσιος, εἶναι κατώτερος ἐξ ὀρισμοῦ.

Ἡ χρῆσις τοιούτων προτοτύπων καὶ κριτηρίων πρὸς ἐρμηνείαν τῶν Κορινθίων ἐπιστολῶν εἶναι ὅλως προβληματική, ἐφ' ὅσον ἐλέγχονται ὑπὸ ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν δεδομένων.

Δὲν θὰ ἦτο, λοιπόν, ἄστοχον νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ ἐρμηνεία περὶ διαρθρώσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου, δείχνει νὰ εἶναι τὸ δεύτερον «ῥωμαϊκὸν φάντασμα».

3. Ἡ σχέσις πατρῶνου - πελάτου

Ἡ κοινωνιολογικὴ προσέγγισις ἔκαμεν μεγάλην χρῆσιν τῆς σχέσεως μεταξὺ πατρῶνου καὶ πελάτου εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς κορινθίου ἀλληλογραφίας. Ἡ ἐντύπωσις ἣτις δίδεται ὑφ' ὀρισμένων ἐρευνητῶν εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἦτο τόσον διαδεδομένος ὥστε σχεδὸν τὸ 99% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν πελάται τοῦ 1% τῆς ἀνωτάτης τάξεως. Ὁ ὑπερβολικὸς ἰσχυρισμὸς δικαίως ὑπέστη τὴν δριμείαν κριτικὴν τοῦ Meggitt.

Κατὰ τοὺς Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασέα καὶ Πλούταρχον, ἡ ῥωμαϊκὴ πατρωνεία εἶχεν τὴν γέννεσίν της εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ῥωμύλου, ὅστις προσήρτησεν τοὺς πτωχοὺς ῥωμαίους εἰς τοὺς πλουσίους διὰ τὴν ἐν γένει πραστασίαν των. Ὁ θεσμὸς ὅμως ἐν καιρῷ ἐφθάρη, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου οἱ πελᾶται πολλάκις κατήντουν νὰ ζῶσιν ἀθλίως ἐξηρητημένοι ἀπὸ τὸν πατρῶνα των, ὅπως διαπιστοῦται ἀπὸ τὰ ῥωμαῖα ἀνδράποδα Ἰουβενάλιον καὶ Μαρτιάλιον, οἵτινες ὅλως ἀθλίως παρέδωκαν τὴν προσωπικὴν των ἐλευθερίαν δι' ἓνα βλωμὸν ἄρτου. Καὶ παρ' ὅτι καὶ ὀρισμένοι Ἕλληνες ὑπέκυψαν εἰς αὐτὸν, ὁ θεσμὸς οὗτος οὐδέποτε εὔρεν πρόσφορον ἔδαφος ἐν Ἑλλάδι. Πολίται τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως ὁ Λουκιανός, δὲν ἐδίσταζον νὰ γελοιοποιῶσιν τὸν θεσμόν· ἂν καὶ τὰ διάφορα ἐπεισόδια εἶναι λογοτεχνήματα, ὅπωςδὴποτε ἀντανακλοῦν εὐστόχως τὴν πραγματικότητα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν ὅτι οὗτος ἦτο ὁ καιρὸς τοῦ Ἀττικισμοῦ, ὅτε ἐξύπνησεν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν ἐλλήνων καί, παρουσιαζομένης τῆς εὐκαιρίας, ἐδήλωνον τὴν δυσφορίαν των ἔναντι τῶν ῥωμαίων.

Ἀπὸ γλωσσικῆς σκοπιᾶς, οἱ ἐλληνικοὶ ὅροι οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπικληθῆ ὡς ἀντίστοιχα τοῦ λατινικοῦ ὅρου *patronus*, ἔχουν πολὺ διαφορετικὴν σημασίαν. Ἡ ἐλληνικὴ λέξις *πάτρων* ἀπαντᾷ ἤδη ἐν Ἡροδότῳ ἐν τῇ ἐννοίᾳ «θεῖος». Εἰς δὲ μεταγενεστέρας ἐποχάς, ἡ λέξις ἐρμηνεύει τὴν λατινικὴν *patronus* μόνον 34 φορές. Οἱ δὲ ὅροι *προστάτης*, *χορηγός*, καὶ *εὐεργέτης*, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπίσης προταθῆ, χρησιμοποιοῦνται μὲ διάφορον περιεχόμενον τῆς λατινικῆς *patronus*.

Ἰπὸ τὸ φῶς τοιούτων ἱστορικῶν δεδομένων, ὁ ἰσχυρισμὸς ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὅτι ἡ ῥωμαία πατρωνεία ἦτο συνήθης ἐν Κορίνθῳ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀβάσιμος, ἐνῶ ἡ ταύτησις τῆς ἐλληνικῆς λέξεως *προστάτης* (προστάτις, πβλ. Ρωμ 16:2) μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς *patronus* συγγέει θεσμοὺς καθαρῶς ἀνομοίου χαρακτῆρος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, θὰ πρέπει νὰ ἔχει γίνει καταφανές ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐλληνικὴ παράδοσις ὀμοία τῆ ῥωμαϊκῆ *patronus - cliens* καὶ ὅτι ὁ ἐλληνικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι βασικῶς ἦτο ἐχθρικῶς διακείμενος πρὸς τοιαύτας ιδέας καὶ θεσμοὺς. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἦτο εὐρέως διαδεδομένος ἐν Κορίνθῳ καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἔδρεπεν «τὰ ὀφέλη» τῆς ῥωμαϊκῆς πατρωνείας, εἶναι χωρὶς ἄλλο τὸ τρίτον ῥωμαϊκὸν φάντασμα εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου.

4. Τὸ μέγεθος, ἡ διάρθρωσις, καὶ ἡ οἰκονομικὴ δυνατότης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου

Ἀπορρίπτοντες τὰς ἀνωτέρω τρεῖς ὑποθέσεις ὡς ἀπλὰ φαντάσματα ἄνευ ἱστορικῆς βάσεως, ἡ ἐρευνά μου κατέληξεν μετὰξὺ ἄλλων εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

1. *Μέγεθος*. Οἱ ἰσχυρισμοὶ προσφάτων ἐρευνητῶν ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἠρίθμη περὶ τὰ 30-50 μέλη (Murphy O'Connor) ἢ ἀκόμη καὶ ὀλιγώτερα τῶν ἑκατὸν (Bleu) δὲν εἶναι πειστικοί. Τὰ δεδομένα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου (τὰ ὀποῖα δὲν διαψεύδονται ἀπ' ὅ,τι ἐν

γένει εἶναι γνωστὸν περὶ Κορίνθου), προϋποθέτουν ἑκατοντάδες μελῶν.

2. *Διάρθρωσις*. Τὰ δεδομένα τῶν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν ὅπως καὶ ὅ,τι γενικῶς συνάγεται ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης, ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Deissmann καὶ ἡ λεγομένη «νέα ὁμογνωμία» - ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὀρισμένων κοινωνιολόγων ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐστεροῦντο τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα - ἔχουν ἐρμηνεύσει σωστῶς τὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα· ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου συνίστατο ἐξ ἀπάντων τῶν στρωμάτων τῆς τότε κοινωνίας πλὴν τοῦ ἀνωτάτου.

3. *Οἰκονομικὴ ἰκανότης*. "Ὅχι μόνον ὑπάρχουν καθαραὶ ἀναφοραὶ εἰς πρόσωπα ἔχοντα οἰκονομικὴν ἰκανότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν, ἀλλὰ οἱ Κορίνθιοι φαίνεται ἀκόμη νὰ ἦσαν πλουσιώτεροι τῶν Μακεδόνων. Εἶχον τὴν δυνατότητα ἐκ τοῦ περισσεύματος των νὰ στείλωσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς τῆς Ἰουδαίας, μία ἔκκλησις τὴν ὁποίαν ὁ Παῦλος δὲν θὰ ἔκαμε ποτὲ, ἐὰν οἱ Κορίνθιοι ἔζων ἐν ἀθλίᾳ πτωχείᾳ, ὅπως ὑποστηρίζουν ὀρισμένοι ἐρευνηταί.

Δυνάμεθα, λοιπόν, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αἱ πρόσφαται ἀναθεωρήσεις ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου συνηθοίετο εἰς τὸ τρικλίνιον καὶ τὸ ἄτριον πλουσίου πατρῶνου μέλους της, ὅστις παρέθετε πολυτελὲς γεῦμα εἰς τὰ ἀνώτερα μέλη τῆς ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ τρικλινίου, ἐνῶ προσέφερον εἰς τὰ κατώτερα μέλη συνηθοισμένα ἐντὸς τοῦ ἀτρίου τὸ ἐλεεινὸν φαγητὸν γνωστὸν ἀπὸ τὸ σύνηθες τῶν ῥωμαίων πατρῶνων, δὲν ἀποδεικνύονται ἐκ τῶν πραγμάτων. Οὔτε αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου, οὔτε ἄλλαι φιλολογικαὶ

πηγαί, οὔτε αἱ ἀρχαιολογικαὶ μαρτυρίαι ὑποστηρίζουν τοιαύτην ἀναπαράστασιν. Αὕτη ἡ φανταστικὴ ἀναπαράστασις φαίνεται νὰ ἦναι ἡ ἀπόρροια τῶν τριῶν ῥωμαίων φαντασμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἐδόθη ἀποφασιστικὴ βαρύτης εἰς βάρος τῆς ἀρχαιολογίας, τῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν ῥητῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου.

Ἐπίλογος

“Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ κοινωνιολογικὴ ἐπιστήμη καὶ ἱστορία ἔχουν αὐξήσει τὸ κοινωνιολογικὸν συναίσθημά ἡμῶν θέτοντας ἐπίμονα ἐρωτήματα, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν νὰ ληφθῶσιν ὑπ’ ὄψιν. Ἡ συμβολὴ τῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ. Ταυτοχρόνως, ὅμως, ἔχει γίνεαι καταφανὲς ὅτι ἡ Κοινωνιολογία δὲν ἰκανοποιεῖται μὲ τὸ νὰ παρέχη τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν πρωτόγονον Χριστιανισμόν, τὴν ζωὴν, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα, τοὺς πόθους, τὰ προβλήματα, καὶ τὰς διενέξεις τῶν πιστῶν. Ὅλον καὶ περισσότερον προβάλλει ἀπαιτήσεις αὐτονομίας, ὅχι πλέον ὡς βοηθὸς τῆς παραδοσιακῆς Ἐξηγητικῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλ’ ὡς ἀντικαταστάτις αὐτῆς. Κι’ ἐδῶ ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα· δύναται, πράγματι, ἡ Κοινωνιολογία, τῆς ὁποίας ἡ σφαῖρα ἐνεργείας εἶναι τὸ σῶμα, νὰ χειρισθῇ ἀρκούντως θεολογικὰ ζητήματα; Ἐπὶ παραδείγματι, κατὰ τὸ Μτ 16:26 ὁ Ἰησοῦς διακηρύττει: «τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;» Δύναται, τῷ ὄντι, ἡ κοινωνιολογικὴ ἐπιστήμη νὰ χειρισθῇ τοιοῦτον τι χωρίον τὸ ὅποῖον στρέφει ἄνω κάτω τὰς ἀξίας, τὰς ἀρχάς, καὶ τὰ πρότυπα ποὺ τὴν διέπουν;